

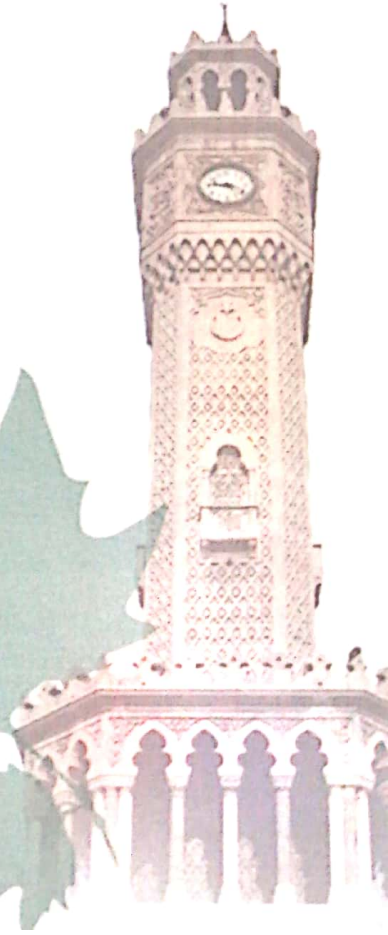


T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ

ÜÇÜNCÜ İKTİSAT TARİHİ KONGRESİ

BİLDİRİLERİ-2

İZMİR/25-27 NİSAN 2019



T. C.
İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları-1
Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları-1

ÜÇÜNCÜ İKTİSAT TARİHİ
KONGRESİ BİLDİRİLERİ-2

(İZMİR, 25-27 NİSAN 2019)

EDİTÖR KURULU
MUSTAFA ÖZTÜRK
AYŞE DEĞERLİ

İZMİR-2019

CENOVA ELÇİLİK MEKTUPLARINA GÖRE CENEVİZLİLERİN ERKEN DÖNEM OSMANLI EKONOMİSİNE KATKILARI HAKKINDA BAZI NOTLAR (1555-1566)

Some Notes on the Contributions of Genoese to the Early Period
Ottoman Economy According to Genoese Consular Letters (1555-
1566)

SELİM PARLAZ*

Özet

Osmanlı tarihi araştırmalarında Avrupa devletlerinin arşivlerinin önemi oldukça büyüktür. Bunlardan biri olan Cenova Devlet Arşivi'nde (Archivio di Stato di Genova) Osmanlı Devleti ile bilgi veren belge sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu belgelerin vermiş oldukları bilgilerin içeriğine baktığımızda Osmanlı limanlarına ticari ve siyasi ilişkiler bağlamında gelen Avrupalı Devletlerden biri olarak Cenevizlilerin de varlığına işaret edilmektedir. Özellikle erken dönemden itibaren hem Osmanlı hem de Cenevizliler için yapılan işbirliği sayesinde her iki taraf da fırsatları eşit olarak kullanmaktadır. Osmanlılar yeni kurulan bir beyliği büyütme ve sınırlarını genişletme gayretinde iken bunu hem siyasi hem de ekonomik olarak yapmaya çalışmaktadır. Bu konuda özellikle tüccarlarının sermayesi ve uzmanlıklarıyla katkıda bulunan Cenevizliler önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cenevizliler, ticari ve siyasi ilişki.

Abstract

The importance of the European archives is enormous in the studies of Ottoman History. One of these archives, namely Genoese State Archives (Archivio do Stato di Genova) has a considerable amount of documents giving information related to the Ottoman Empire. A close look at the content of information that these documents points out the existence of Genoese as one of the European states which arrived to the Ottoman ports in the context of commercial and political relations. Especially, from the beginning of early periods both Ottomans and Genoese, thanks to the collaboration, both parties took advantage of the opportunities equally. As the Ottomans were trying to expand their newly founded principality and its borders, they were attempting to do this both economically and politically. In this regard, Genoese were making important contributions through the capital and expertise of its merchants.

Key Words: Ottoman, Genoese, commercial and political relations.

Giriş

XIV. yüzyılın ikinci yarısında gerekli kapitülasyonları elde etmeleri ile başlayan Osmanlı-Ceneviz ilişkileri daha sonraki dönemlerde artarak devam etmiştir. Özellikle İzmir, Foça, Sakız adası, Bursa, Edirne ve İstanbul Galata üzerinden yürüyen ticaret son derece önemlidir. İlişkiler sonraki dönemde siyasi ve askeri bağlamda devam etse de ekonomik ilişkiler daha belirleyici olmuştur. Ancak, XVI. yüzyılın ilk yarısında özellikle Sultan Süleyman dönemi ile bu ilişkilerin dostluktan ziyade ayrılık şeklinde tezahür etmeye başladığı görülmektedir. Bu nedenle, 1558 yılında yapılan antlaşmaya yakın ilişkilerin tekrar canlandırılma düşüncesi hâkim olmuştur. Bu amaçla Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmuş olan Sakız Cenevizlilerinden Francesco de Franchi Tortorino, zengin hediyelerle İstanbul'a gönderilmiştir. Osmanlı Ceneviz ticarî, ekonomik ve diplomatik ilişkilerini eskiden olduğu gibi tekrar canlandırmak hiç de kolay bir durum değildi. Nitekim bu durum tafsilatlı bir şekilde XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da görev yapan Giovanni De Franchi, Ambrogio Giudice, Aurelio Santa Croce, Gio Agostino Gilli, Agostino Pierano ve Battista Ferraro vd. Ceneviz elçilerinin ve temsilcilerinin mektuplarına yansımıştır. Örneğin 1565 Malta seferi öncesi yapılan hazırlıklar, kuşatmanın seyri ve sonuçları ile 1566 yılında Sakız adasının ele geçirilme süreci ile ilgili askerî, diplomatik ve siyasi gelişmelerin yanısıra ticarî ilişkiler ile ilgili gelişmelerin de bu kayıtlarda kendisine yer edindiği görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezleri arasında bulunan İstanbul, Bursa ve İzmir ile Cenevizlilerin Doğu Akdeniz'deki Osmanlılar ile irtibatını sağlayan Sakız Adası ve dönemin diğer İtalyan devletleri arasında şekillenen ticarî ilişkilerden kesitler sunulmaktadır. Ayrıca mektuplarda ikili ilişkilerle ilgili ticarete konu olan ipek kumaş, yün kumaş, deri, buğday, iplik vd. emtia hakkında da bilgiler yer almaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ihraç etiği mallar ya da Osmanlı limanlarına ithal edilen emtia hakkında sunulan bilgiler oldukça önemlidir. 1 Aralık 1556 tarihinde İzmir ve Urla üzerinden bir Ceneviz tüccarının Sakız'a ipek ve yün kumaş götürmesi

¹, 20 Eylül 1564 tarihli Battista Ferrari'nin yazdığı mektuba göre İstanbul'a 460 balya yazı kağıdı gönderilmesi² benzeri örnekler ekonomik ve ticari konular hakkında ortaya konulan bilgilerdir. Bu gibi hususların sayısını arttırabilecek olsak da resmin bütününe aydınlatan bazı örnekler üzerinden bir değerlendirme ortaya konulacaktır. Bu çalışmada Cenevizlilerin erken dönem Osmanlı ekonomisine katkıları başta olmak üzere ticari ve ekonomik gelişmeler üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmamızın temel kaynağını Cenova Devlet Arşiv'ine (Archivio di Stato di Genova) ait elçilik mektupları, raporlar, senato kararları ile noter ve gümrük kayıtları teşkil edecektir.

Ticaret Merkezleri Ve Ticarete Konu Olan Mallar

Erken dönemden itibaren başlayan Osmanlı Ceneviz ilişkileri başta ekonomi olmak üzere askerî, diplomatik ve siyasi alanlarda şekillenmiştir. Ekonomi ağırlıklı

¹ Archivio di Stato di Genova, *Archivio Segreto*, Mazzo 2169, 1 Aralık 1556

² ASG, *Archivio Segreto*, Mazzo 2169, 20 Eylül 1564

gelişmeler her iki devlet için de belirleyici bir ilişkiler ağının oluşmasına vesile olmuştur. Özellikle İzmir, Foça, Sakız adası, Bursa, Edirne ve İstanbul Galata üzerinden yürüyen ekonomik ilişkilerin örnekleri oldukça fazladır. Bu merkezler içerisinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında Cenevizlilerin elinde kalan son toprak parçası olarak Doğu Akdeniz'deki varlıklarını sürdürmelerini sağlayan Sakız adası Osmanlı topraklarına yakınlığı bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Mezkur ada üzerinden İzmir ve İstanbul başta olmak üzere Osmanlı limanları ile sürdürülen ticaret farklı mallara ev sahipliği yapmaktadır. Emtianın içeriğine baktığımızda Sakız adası ile özdeşleşen bazı malların ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Adanın sakızı, altın ve ipek kumaşlar başta olmak üzere farklı kumaş türleri, yazı kâğıtları, sabun ve kadife gibi ürünler Osmanlı topraklarına taşınan önemli mallar arasındadır.

Cenevizlilerin erken dönem Osmanlı ekonomisine önemli katkıları olmuştur. Değerli bazı malların kumaşların ve maden kaynaklarının aktarılmasında önemli görevler ifâ etmişlerdir. Osmanlı limanlarına gelerek değerli malları Sakız adasına ve oradan da Avrupa ülkelerine taşıma konusunda son derece başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Nitekim, 8 Aralık 1563 tarihinde İstanbul'dan Cenova'ya Gio Agostino Gilli'nin gönderdiği mektuba göre Sakız adasından tüccar Geronimo'nun Urla'ya gelerek 7 balya deriyi 9,5 dukaya alarak Sakız'a döndüğü ve Sakız adasından bir griperia (ağribar)³ ile broccato (altın ve ipekli kumaş) getirdiği belirtilmiştir⁴. Benzer şekilde 27 Kasım 1565 tarihli Battista Ferraro'nun İstanbul'dan gönderdiği mektuba göre Ceneviz tüccarlarından biri İstanbul'dan Ancona'ya bir Palermo barçasıyla 50 balya keçe ve 2 adet deri taşımıştır⁵.

Sakız adası, aynı zamanda Doğu halılarının ilk yayılma bölgesi ve transit merkezi konumundaydı. Bu nedenle XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya ulaşan Doğu halılarının büyük çoğunluğu Ceneviz ve Venedik gibi İtalyan limanları kanalıyla ya Anadolu'dan ya da bilhassa Mısır ve Suriye gibi diğer Osmanlı topraklarından ithal edilmekteydi. Nitekim, Battista Ferraro'nun 20 Temmuz 1565 tarihli bir mektubuna göre her biri 4 dukadan 6 balya halı İstanbul'dan Sakız adasına Cenevizliler tarafından taşınmaktaydı⁶.

Sakız adasından Osmanlı topraklarına başta farklı kumaş türleri olmak üzere çok değerli malların taşındığı görülmektedir. Nitekim, Ceneviz tüccarlarından Giovanni Agostino 17 Eylül 1564'te İstanbul'a gelerek elindeki 100 tane Sakız kumaşını değiştirmektedir⁷. Benzer şekilde adanan Osmanlı limanlarına ihraç edilen mallar

³ Osmanlılarda ticaret amacıyla kullanılan küçük yelkenli gemi çeşitlerinden biri olan ağribar, bir harp gemisi olmaktan çok nakliye gemisiydi. Aneak, XV. yüzyılda bir ağribarda bulunan toplar onun en azından o dönemde bir harp gemisi olarak kullanıldığını göstermektedir. 1488'de bir ağribarda 3 şayka topu, 6 baş topu, 4 büyük darbzen ve 16 prangı olmak üzere 45 top bulunuyordu. XVI. yüzyılda ise tüccar ağribarları, karamürseller gibi zahire ve yük taşıyorlardı. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992, s. 96

⁴ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 8 Aralık 1563

⁵ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 27 Kasım 1565

⁶ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 20 Temmuz 1565

⁷ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 17 Eylül 1564

arasında farklı renklerdeki elbiselerden sof (camlet)⁸ adı verilen kumaşlar da yer almaktadır. Örneğin, Battista Ferraro'nun 20 Ekim 1564 tarihli mektubunda adadan büyük bir barça⁹ aracılığıyla İstanbul'a camletler getirilmektedir¹⁰.

Sakız adası Cenevizliler ile Osmanlılar arasındaki ticaretin önemli bir merkezi konumundaydı. Özellikle Cenevizlilerin elinde kalan ve Osmanlı topraklarına oldukça yakın olan bu ada üzerinden Doğu Akdeniz ile bağlantılarını sürdürüyorlardı. Adada yetişen bazı ticari malların Osmanlı topraklarına taşınması son derece önemliydi. Ceneviz tüccarları bu sayede Osmanlı limanlarındaki ticari hareketliliğe de katkı sağlıyorlardı. Adanın en önemli ürünlerinden olan hem çiğnenen hem de parfümün temel maddesi ve hastaların iyileşmesi için kullanılan sakızın (mastika)¹¹ Osmanlı topraklarına devamlı olarak ihraç edildiği görülmekteydi. Mastika adanın özellikle güneyinde yetişiyordu ve Cenevizliler getirdikleri bu malın karşılığında ham ipek, yün ve pamuk gibi bazı hammaddeleri alarak geri dönüyorlardı. Örneğin, 15 Ocak 1564 tarihli mektuba göre Sakız'dan Ceneviz tüccarlarından biri İstanbul'a 400 Duka değerinde 4 kasa mastika göndermiştir¹².

Sakız adası aynı zamanda Avrupa'dan gelen bazı değerli maden kaynaklarının Osmanlı limanlarına aktarılmasında da önemli bir görev yapıyordu. Sakız'daki Ceneviz kolonisi Osmanlılar için önemli bir fonksiyona sahip idi. Osmanlı askeriyesi için malzeme bağlamında önemli bir hammadde olan kalay (stagno), İngiltere'den Sakız'daki Ceneviz kolonisinin aracılığıyla elde edilmekteydi. 1566 yılındaki fethin ardından Osmanlıların tedarikinde dışa bağımlı oldukları tek askeri hammadde olan kalayı bulmakta zorlandıkları ve 1580'lerde İngilizlerin Doğu Akdeniz Kumpanyasının sahneye çıkmasına dek bu durumun devam ettiği belirtilmektedir¹³. Bu malzemenin Osmanlı topraklarına girişini gösteren birkaç örnek vermek gerekirse Sakız Beylerine gönderilen 11 Ocak 1560 (12 Rebî'u'l-âhir 967) tarihli hükümde Vezir Rüstem Paşa'ya borcuna karşılık Galata tüccarlarından vefat eden Zorzo'nun

⁸ Kafadar, sofün karşılığı olarak farklı dillerde *camlet*, *ciambellotto* veya *camelot* sözcüklerinin kullanıldığını, muhtemelen Arapça *hamla* kelimesinden türediğini ve deve ya da keçi kılımdan yapılmış her türlü iyi kalite yünlü için kullanıldığını belirtmiştir. Cemal Kafadar, "Venedik'te Bir Ölüm (1575): Serenissima'da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar", *Kim var imiş biz burada yoğ iken*, İstanbul 2009, s. 98

⁹ Osmanlı Devleti'nde kullanılan yelkenli gemi türlerinden biri de barçalardı. Barça, kalyon türünden altları düz, iki ve üç direkli nakliye ve harp gemilerinden idi. İ. Bostan, *a.g.e.*, s.96, İ. Bostan, "Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler", *Türk Denizcilik Tarihi I*, (ed. İdris Bostan, Salih Özbaran), İstanbul 2009, s. 336

¹⁰ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 20 Ekim 1564

¹¹ Sakız hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Sakız Adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S.37, 2011, s. 1-16

¹² ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 15 Ocak 1564

¹³ Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, (ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse), İstanbul 2011, s. 21

164 İstanbul kantarı (9257 kg) bakkamını¹⁴ 32 sandık kalayla beraber İstanbul'a gönderilmesi emrediliyordu¹⁵.

Sakız adası aynı zamanda Osmanlı topraklarından gelen hayvan derilerinin toplandığı ve Avrupa'ya taşındığı önemli bir merkez konumundaydı. Özellikle, İstanbul, İzmir ve Urla üzerinden adaya akışı sağlanmaktaydı. Nitekim, Alessandro Borgia'nun 10 Mayıs 1564 tarihli mektubuna göre bu durum teyit edilmekteydi¹⁶. Grigorio Bezasa İstanbul'dan aldığı 3000 parça deriyi Sakız Adasına aktarmaktaydı. Yine Stefano Varda adlı başka bir tüccar da 10 balya deriyi taşımaktaydı. Benzer şekilde 25 Haziran 1564 tarihli bir diğer mektubunda ise İstanbul'dan alınan 22 balya deri ve 22 balya koyun derisi önce adaya sonra da Ancona'ya taşınarak Avrupa ülkelerine aktarılmaktaydı. Bu transfer işlemini Grigorio de Ancona'nın gemisi balya başına 2 dukaya Gio Maria Renso ve de Nolito için yapmaktaydı¹⁷.

Cenevizlilerin ticari malları aldıkları yerlerden biri de Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Adriyatik deniz ticaretine hizmet eden önemli bir merkez konumundaki Selanik'ti. Özellikle Cenevizli tüccarların çok sık ziyaret ettiği bölge buğday, yün ve kumaş gibi birçok ticari malın taşınmasına da ev sahipliği yapmaktaydı. Selanik, Osmanlı Devleti Akdeniz'inde yün, kumaş ve sof imalatında önde gelen bir merkez olarak dikkat çekmekteydi. Özellikle Cenevizliler açısından değerlendirildiğinde dokuma sanayileri için önemli bir ithalat merkeziydi. Nitekim, İstanbul'dan Simon Massa'nın 28 Ekim 1564 tarihli mektubuna göre Selanik'ten hareket eden bir Ceneviz konvoyu 4 adet yüksek kalite Ankara sof kumaşını ve her biri 8 pichi¹⁸ uzunluğunda yüksek kalite 3 adet halıyı Ragusa'ya götürmekteydi¹⁹.

Cenevizlilerin Osmanlı ekonomisine önemli katkılarından biri de gemilerini Osmanlı tacirlerine kiralamalarında görülmüştür. Örneğin, Osmanlı tüccarlarından Abdi, Ceneviz tüccarlarından Gioffre Spinola'nın gemilerini kiralamıştır²⁰. Yine benzer şekilde Osmanlı yönetimi de bazı malların taşınması sırasında Sakız Cenevizlilerine ait gemileri kullanmışlardır. Örneğin, Sakız beylerine gönderilen 1 Temmuz 1560 (7 Şevval 967) tarihli hükümde Selanik'ten Silifke'ye kurşun götürmek üzere iki gemi istenmişti²¹.

Sonuç

Erken dönemde iki devlet arasında düşmanca bir politika izlenmemesi hem Osmanlılara hem de Cenevizlilere önemli katkılar sağlamıştır. İş birliği, her iki taraf

¹⁴ Bakkam, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir cins ağaç olmakla beraber bakkam ağacından elde edilen boya anlamında da kullanılır. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 81

¹⁵ MD, Nr. 3, h.675

¹⁶ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 10 Mayıs 1564

¹⁷ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 25 Haziran 1564

¹⁸ Pichi ya da picho yaklaşık olarak bir metrenin üçte ikisi uzunluğundadır ve buna göre de her bir halı yaklaşık 5 metreye tekabül etmektedir. James Tracy, "Syria's Arab Traders as Seen by Andrea Berengo, 1555-1556", *Oriens*, Vol. 37, 2009, s. 169

¹⁹ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2169, 28 Ekim 1564

²⁰ Gian Giacomo Musso, "Nuovi documenti dell'Archivio di Stato di Genova sui genovesi e il Levante nel secondo Quattrocento", *Rassegna degli Archivi di Stato*, S. XXVII, 1967, s. 466

²¹ MD, Nr. 3, h.1320

için de sunduğu eşit fırsatlarla belirleyici olmuştur. Yeni kurulan Osmanlıların Anadolu'da kendilerinden önce var olan Cenevizlilerle dostluklarını sürdürmeleri büyümelerinde onlara önemli bir avantaj sağlamıştır. Osmanlı, büyümesini yalnız siyasi sınırlarla değil ekonomik anlamda da göstermiştir. Ekonomik bağlamda Cenevizli tüccarların da bu büyümeye katkıları olumlu olmuştur. Ceneviz tüccarlarının sermayesi ve uzmanlığıyla Osmanlı topraklarından ve limanlarından alınan mallar Avrupa ülkelerine aktarılmıştır.

Yukarıda verilen örneklerin de gösterdiği üzere Osmanlı Devleti için stratejik önemde olan mallar da Avrupa'dan Cenevizliler sayesinde merkeze taşınmıştır. Başta maden kaynaklarının getirilmesi olmak üzere Cenevizliler böylece önemli bir göreve aracılık etmişlerdir. Erken dönem Osmanlı ekonomisi üzerine ciddi katkılar sağlamışlardır.

EK 2- İstanbul'dan Gio Agostino Gillo'nun Mektubu, 15 Ocak 1564

The image shows a handwritten document in Ottoman Turkish script, identified as a letter from Gio Agostino Gillo in Istanbul, dated January 15, 1564. The text is written in a dense, cursive hand, characteristic of the period. The document is oriented vertically on the page. The top portion of the letter contains the recipient's name and address, followed by the sender's name and location. The main body of the text consists of several paragraphs of dense script, with some lines appearing to be crossed out or heavily scribbled over, possibly indicating corrections or deletions. The handwriting is consistent throughout, though some parts are less legible due to the cursive style and the age of the document. The paper shows signs of wear, including some discoloration and a slightly textured surface.